

MIZERA TAMÁS: ONLINE TARTALOMBÓL DIGITÁLIS ÖRÖKSÉG? AZ INTERNETEN TALÁLHATÓ VIDEÓK JOGI KÖRNYEZETÉRŐL KÖNYVTÁROS SZEMMEL

Témavezető tanár: dr. Tóvári Judit

Bevezetés

Az emberiség történetét végigkíséri a változatos formában megjelenő kulturális örökség áthagyományozásának problémája, amely időbeliségét tekintve kétségtelenül kettős jelenség. Magában foglalja egyfelől az átadás kötelezettségét a kortársaknak, illetve (ezáltal vagy ettől függetlenül) a megőrzés feladatát, a feltörekvő generációk majdani érdeklődésének reményében. Az ennek érdekében kidolgozott metodikai, eszköz- és intézményrendszer teljesítményét – természeténél fogva – csak súlyos évtizedek, évszázadok igazolhatják: az előremutató döntések hatására az emberi produktumok a jövőben is megőrizhetik azon tulajdonságukat, hogy képesek hatni mindazokra, akikkel interakcióba kerülnek.

A fenti intézményrendszer egyik legfontosabb eleme a könyvtár, amelynek egyértelmű történelmi küldetése, hogy lehetőségeit alárendelje a tágabb értelemben vett kulturális örökség gyűjtésének, feldolgozásának, megőrzésének és szolgáltatásának. A nemes tradíció megköveteli ugyanakkor, hogy az információ-gazdálkodás autentikus intézményeiként a könyvtárak megfelelő választ tudjanak adni azokra a kihívásokra, amelyeket az időről időre bekövetkező információs forradalmak kvantitatív és kvalitatív változásai jelentenek. Napjainkban gyökeres átalakulásoknak vagyunk tanúi információ, ember, társadalom és kultúra relációjában; azonban a könyvtár lemaradni látszik.

Az internet térhódításával, a hálózati társadalom fejlődésével eddig soha nem látott mértékben nőtt meg az információ mennyisége, amely a legváltozatosabb formai és tartalmi jegyeket mutatja. Az online világ dokumentumai újszerű attitűdöt követelnek meg mind a felhasználtól, mind pedig – az emberiség emlékezetének őreként – a könyvtártól. Ebbe a körbe tartoznak a világhálón található videók is, amelyek integráns részét képezik annak az örökségnek, amelyre okkal tarthatnak igényt a jelen és jövő felhasználói. A tanulmány célja tehát, hogy a fentiekhez kapcsolódva a dokumentumok egy speciális köre, az interneten található videók jogi környezetét a könyvtáros szemszögéből jellemezze. Mindez a metodikát tekintve a szakirodalom problémaorientált szintézisét, a vonatkozó törvényhelyek vizsgálatát és szakmai interjúk⁵⁴ elkészítését egyaránt jelenti. A

⁵⁴ A téma sok szempontú elemzése érdekében négy szakemberrel készítettem interjút. dr. Komenczi Bertalan és dr. Monok István szóban, dr. Horváth Sándor Domonkos és Moldován István írásban, elektronikus formában válaszolt kérdéseimre. Az interjúk a tanulmány megírásának időpontjában szerkesztés alatt álltak.

fenti módszerek segítségével árnyaltabb kép alakítható ki a kitüntetett témában, amely talán kapaszkodót jelenthet a könyvtáros szakma számára az útkeresés során.

A probléma gyökere és szintjei

Ahogy arra már kitértünk, az interneten található videók éppúgy részét képezik tágabb értelemben vett kulturális örökségünknek, mint a más típusú webes tartalmak. Ebből természetesen az is következik, hogy a téma tárgyalásakor figyelembe kell venni azt a rész-egész viszonyt, amely a videók és dokumentumok halmazának kapcsolatát jellemzi. Az a tény azonban, hogy a kitüntetett dokumentumokat csak az összefüggések figyelembe vételével lehet a vizsgálat tárgyává tenni, lehetőséget is rejt magában, vagyis: az internetes videók speciális dokumentumtípusán keresztül az online világ és könyvtár kapcsolata kielégítően jellemezhető.

Az online tartalmak sorsával kapcsolatos fokozott és sokrétű érdeklődés egy, a hálózati elérésükből következő problémára vezethető vissza, mégpedig arra a kétségtelen veszélyre, hogy örökségünknek ezt a szeletét kiemelten érinti az eltűnés veszélye. Ez a felismerés ösztönözte az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetét (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, a továbbiakban: UNESCO), hogy elkészítse és közreadja a *Charta a digitális örökség védelméről* (a továbbiakban: *Charta*) című dokumentumot, melynek *Előszava*⁵⁵ egyértelműen szól életre hívásának okairól. Érdemes tehát ezeket a gondolatokat pontokba szedve áttekintenünk:

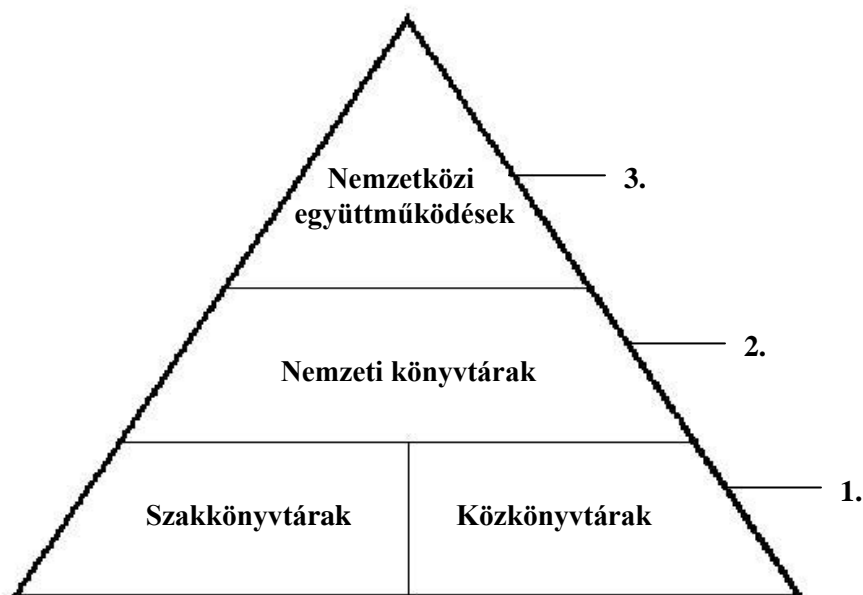
1. az örökség eltűnése globális probléma, így az együtt jár minden nemzet szegényedésével.
2. Az UNESCO *Alkotmánya* értelmében hitet tesz a tudás növelése, terjesztése, megőrzése és mindenki számára történő hozzáférhetővé tétele mellett.
3. A *Charta* elismeri, hogy az információ ilyen forrásai egyre nagyobb számban vannak jelen, új örökséget, a digitális örökséget teremtve meg.
4. Rögzíti, hogy az ilyen típusú örökség megosztása szélesebb lehetőséget biztosít a népek között kulturális és tudományos párbeszédre.
5. Hangsúlyozza az eltűnés veszélyét, globális és sürgető kérdéssé emelve a digitális tartalmak megőrzését a jövő generációi számára.

Erre a fenyegetésre a könyvtáros szakma neves hazai és nemzetközi képviselői is igyekeztek felhívni a figyelmet, a digitális köteles ügyét jelölve meg a probléma megoldásának lehetséges útjaként. Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) igazgatójaként Monok István egyér-

⁵⁵ *Charta. Előszó.*

telmüen kiállt a rendelet szükségessége mellett,⁵⁶ kérdésemre válaszolva pedig a norvég, illetve az angol mintát nevezte meg követendő példaként.⁵⁷ Ez utóbbi jogszabály megalkotásában jelentős szerepe volt Lynne Brindleynek, a British Library igazgatójának, aki számos fórumon figyelmeztetett arra, hogy a jövő történészei az elveszett információk „fekete lyukával” szembesülnek majd, ha a honlapokat és egyéb digitális tartalmakat nem őrizzuk meg számukra. Témánk fókusza szempontjából különösen fontos, hogy az e-mailek és szöveges üzenetek mellet megnevezi az online videókat, mint olyan dokumentumokat, amelyek biztosan fejfájást fognak okozni a jövő levéltárosai számára.⁵⁸

Bár a két szakember országa nemzeti könyvtárának feladatai felől közelítette meg a kérdést, a probléma a könyvtári intézményrendszer minden szintjén jelentkezik. A fontosabb szinteket szemlélteti a következő ábra, alább a hozzá tartozó kiegészítésekkel:



1. ábra: A probléma szintjei

1. Mikroszint: szakkönyvtárak és közkönyvtárak tematikus gyűjteményeinek kialakítása a vizsgált dokumentumokból, a klasszikus könyvtári funkciók ellátásának lehetőségei.

⁵⁶ MONOK 2009.

⁵⁷ Monok István szóbeli közlése alapján.

⁵⁸ *British Library warns of 'black hole' in history if websites and digital files are not preserved.*

2. Mezoszint: a nemzeti könyvtárak feladatai, különös tekintettel a digitális köteles példányok kérdésére, nyilvántartásukra és a megőrzésükre.
3. Metaszint: a nemzetközi könyvtári együttműködések keretei, lehetőségei.

Digitális örökségünk a 21. században

Az információs társadalom kihívásai

Amikor digitális kulturális örökségünkről reális helyzetképet vagy előremutató gondolatokat kívánunk nyújtani, nem vonatkoztathatunk el attól a politikai, társadalmi és technikai környezettől, amelyben ezt meg kell tennünk. Az elemzés fonalát érdemes felvenni korunk információs társadalmának attribútumainál, amelyek alapján az információs társadalom:

- jövőorientált társadalom,
- technológia-középpontú társadalom,
- a globális világ gazdaság társadalma,
- hálózati társadalom,
- információcentrikus társadalom,
- tudásközpontú és tanuló társadalom,
- planetáris világtársadalom,
- egyenlőtlen társadalom.⁵⁹

De milyen hatással vannak a fenti mechanizmusok a hagyomány átadásának folyamatára, lehetőségeire? A problémát két oldalról közelíthetjük meg. Az egyik nézőpont a hagyomány és az alkotás kapcsolatának folyamatosan változó jellege, amely Magyarország és Európa viszonylatában, de globális méretekben is értelmezhető. A felgyorsult generációváltások, valamint a fogyasztói attitűd terjedésének mentén a hagyomány két részre szakadt: az egyik oldalon találhatók a fogyasztói szempontból releváns információk, a másikon pedig azok, amelyek nem rendelkeznek piaci értékkel. Magyarország és a régió szempontjából a helyzetet nehezíti a kis nemzetállamok közötti kulturális verseny, amely a hagyomány másiktól való elbirtoklásának irányába hat, s háttérbe szorítja az együttműködéseket.⁶⁰ A másik megközelítés a technológia és a hálózatiság felől lehetséges. Vannevar Bush „*As we may think*” című tanulmányában, már a második világháborút követően leszögezte, hogy az emberiség egyik legfontosabb feladata lesz annak eldöntése, miként használja a mind gyorsabban szaporodó információs kincset. Az online tartalmak visszakeresésének napjainkban tapaszt-

⁵⁹ KOMENCZI 2009, 262-286.

⁶⁰ Monok István szóbeli közlése alapján.

talható sebessége új típusú képzési szükségleteket is támaszt,⁶¹ amely szorosan illeszkedik a tudásalapú és tanuló társadalom követelményrendszerébe. Ezeket a megállapításokat kiemelten fontosnak kell tekintenünk, annál is inkább, mivel a hagyomány átadásának – időbeliségét tekintve – létezik egy jelen és egy jövő felé irányuló szándéka, amelyben kulcsszerep hárul az internetre és az ott megtalálható dokumentumokra, ugyanis a 20. század végi, 21. század eleji kultúra egyre jelentősebb része kerül át a világhálóra, vagy már eleve ott keletkezik.⁶² Ez a kettős jelenség a hagyomány átadását széles spektrumban meghatározza, s ennek szellemében teszünk kísérletet a webes tartalmak jellemzésére, különös tekintettel az online videók sajátos dokumentumtípusára.

Az online világ dokumentumai

Az interneten található dokumentumokkal kapcsolatban a *Charta* egyértelműen fogalmaz a digitális örökség mibenlétének körvonalazásakor, így az „*Kulturális, nevelésügyi, tudományos és adminisztratív forrásokat foglal magába, valamint technikai, jogi, orvosi és más információkat, melyek digitálisan lettek megalkotva, vagy létező analóg forrásokból digitális formába lettek öntve. Abban az esetben, ha ezek a források »digitálisan születtek«, semmilyen más formában nem léteznek, csak digitálisan.*”⁶³ Ebbe a körbe tartoznak a világháló dokumentumai is, amelyek a 2000-ben jóváhagyott, hatályos szabvány (*Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok*; a továbbiakban: *KSZ/2*) Bevezetése szerint elektronikus dokumentumok, ugyanis: „*A leírás szempontjából két típus megkülönböztetésére van szükség: helyi hozzáférésű és távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumok. ... Távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumok azok, amelyeket nem önálló fizikai hordozón terjesztenek, illetve nem így állnak a leírás készítőjének rendelkezésére, és használatuk csak hálózati elérésre képes számítógéppel lehetséges.*”⁶⁴

Az említett dokumentumok szöveggént, hangként, képként vagy ezek kombinációjaként jelenhetnek meg az interneten.⁶⁵ Amikor az online videók helyét keressük az a világháló objektumai között, érdemes az alábbi ábrából kiindulnunk:

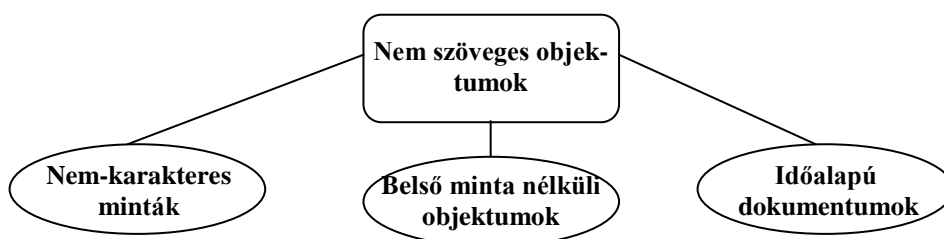
⁶¹ Komenczi Bertalan szóbeli közlése alapján.

⁶² Moldován István írásbeli közlése alapján

⁶³ *Charta. 1. cikkely. Áttekintés.*

⁶⁴ *KSZ/2. Bevezetés.*

⁶⁵ SENKEI-KIS 2007, 103.



2. ábra: Nem szöveges digitális objektumok az interneten

A Golden Dániel, Tóth Tünde és Turi László kiváló áttekintő munkája⁶⁶ nyomán készült ábrához a fenti tanulmány alapján néhány megjegyzés kívánczik. Egyfelől, ha az egyes kategóriákat tovább tagoljuk, akkor a nem-karakteres minták körébe a kották és térképek, a belső minta nélküli objektumokhoz a képi dokumentumok tartoznak. Az időalapú dokumentumokkal, vagyis a hangokkal és mozgóképekkel kapcsolatban a szerzők felhívják a figyelmet a tömörítési technológiák fejlődésével összefüggő minőségi kritériumok kérdésére.

A könyvtár szerepe az információs társadalomban

A megismert társadalmi, politikai és technológiai kihívásokkal a hagyomány átadásában tradicionálisan résztvevő intézményeknek szembe kell nézniük, ezt a felelősséget a könyvtár sem háríthatja el magától. Ahhoz azonban, hogy ebben az új környezetben milyen feladatokat kell vállalnia a könyvtárosságnak, fel kell tárnunk, hogy az interneten tapasztalható információ mennyiségének bővülése milyen problémákkal jár együtt.

Mivel a könyvnyomtatás a tipográfiai rögzítettséget hozta magával, lehetőséget biztosított a minőségi szempontok folyamatos érvényesítésére. Ez napjainkban feloldódni látszik, s egyre nehezebb megvalósítani a független, kritikus szellemet;⁶⁷ a megszámlálhatatlan szerveren megoszló dokumentumok változó minőségűek, könnyen manipulálhatóak és gyakran bizonytalan eredetűek.⁶⁸ Egy másik hangsúlyos problémaként jelenik meg az internet álságos demokratizmusa is: az internetre ugyanis jelentős részben anyagi szempontok alapján szelektált tartalmak kerülhetnek fel. Mind az egyes államoknak, mind a könyvtári intézményrendszernek a feladata, hogy ennek a folyamatnak ellentartsanak, illetve

⁶⁶ GOLDEN-TÓTH-TURI 1998.

⁶⁷ Komenczi Bertalan szóbeli közlése alapján.

⁶⁸ GÖZ 1998, 315.

kiegészítsék a fogyasztói oldalról értékes dokumentumok körét azokkal, amelyek ebből a szempontból értéktelenek.⁶⁹

Mivel az anyagi-fogyasztási alapon működő szűrőmechanizmusok a minőségi kritériumokat tekintve elégtelenek, kétségtelenül szükség van egy objektív információ-közvetítőre, amelynek szerepét a könyvtár intézménye története során hagyományosan magára vállalta. Másfelől kétségtelen, hogy a könyvtárak a szociális infrastruktúra részei,⁷⁰ így fékezhetik az információs társadalom fejlődéséből sajnos egyenesen következő társadalmi egyenlőtlenségeket. Be kell látni ugyanakkor, hogy bár a könyvtár évszázados tapasztalataira támaszkodva gyorsan képes felismerni a kor változatos kihívásait, csak viszonylag lassú válaszlépésekre képes. Ennek a jelenségnek számos oka lehetséges: az alulfinanszírozottság, az elégtelen érdekérvényesítő képesség, a könyvtárak és szolgáltatásaik társadalmi, politikai elfogadottságának alacsony szintje etc.⁷¹

A leírtakat összegezve tehát a következőkben ragadható meg a könyvtár szerepe az információs társadalomban:

- vállalkoznia kell az újszerű tartalmak szűrésére minőségi kritériumok alapján, hogy biztosítsa a független, kritikus nézőpontot;
- az információk objektív közvetítőjeként kell fellépnie;
- érvényesítenie kell a szociális megfontolásokat az információkhoz való szabad hozzáférés biztosítása érdekében;
- fékeznie és kompenzálnia kell a fogyasztói szempontok kizárólagossá válását a tartalomszolgáltatásban;
- küzdenie kell a hatékonyabb érdekérvényesítésért;
- növelnie kell politikai és társadalmi elfogadottságát.

Jogi környezet

A szerzői jog kérdései

A szerzői jog minden esetben az egyensúlyról szól, és igyekszik figyelembe venni a művek szerzőinek, közönséghez juttatóinak és felhasználóinak érdekét;⁷² ez az egyensúly azonban Magyarországon elbillenni látszik, s a könyvtárak jogi lehetőségeinek alakulásában inkább egy csökkenő tendenciát figyelhetünk meg. Az okok természetesen sokrétűek, az alábbiakban kísérletet teszünk a tanulmány tárgyává tett dokumentumokkal kapcsolatos szabályok számbavételére.

⁶⁹ Monok István szóbeli közlése alapján.

⁷⁰ LINE 2000, 285-291.

⁷¹ HUSZÁR 2004, 495.

⁷² TÓTH 2004, 1.

Mindenekelőtt szükséges leszögezni – és ez egyben a probléma gyökerét is jelenti – hogy az online elérhető tartalmak globális problémát jelentenek, a szerzői jogi szabályozás azonban minden esetben lokális jellegű.⁷³ Az Európai Unió (a továbbiakban: EU) is csak keretszabályokat, irányelveket ad, amelytől jelentősen nem térhet el az egyes tagországok szabályozása. Magyarországon – ahogyan a következő elemzésből is kiderül – valamivel liberálisabb szerzői jogi törvény született az irányelvek adta keretkehez képest.⁷⁴

A hatályos szerzői jogi szabályozást (1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról, a továbbiakban: *Szjt.*), valamint annak módosításait vizsgálva érdemes az elemző munkába egy másik jogszabályt is bevonni. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről (a továbbiakban: *Könyvtári törvény*) ugyanis a következőképpen fogalmaz:

„A kulturális örökséghez tartozó javak múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének elválaszthatatlan összetevői; szellemi birtokbavételük minden ember alapvető joga... Az információs társadalom és a demokratikus jogállam működésének alapfeltétele a könyvtári rendszer, amelyen keresztül az információk szabadon, bárki számára hozzáférhetők.”⁷⁵

Létezik tehát egyfelől a felhasználók joga az információhoz való szabad hozzáféréshez, a kulturális örökség „szellemi birtokbavételéhez”; a könyvtár e jog gyakorlásának autentikus intézménye, s mint a köz által fenntartott intézmény, kötelezettségei vannak a társadalom felé, amelyet a már tárgyalt klasszikus könyvtári funkciók ellátásában ragadhatunk meg. Az *Szjt.* megalkotásának háttérét maga a törvény világítja meg:

„A technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvásában; egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; gondoskodik továbbá a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről.”⁷⁶

⁷³ SENKEI-KIS 2007, 104.

⁷⁴ Horváth Sándor Domonkos írásbeli közlése alapján.

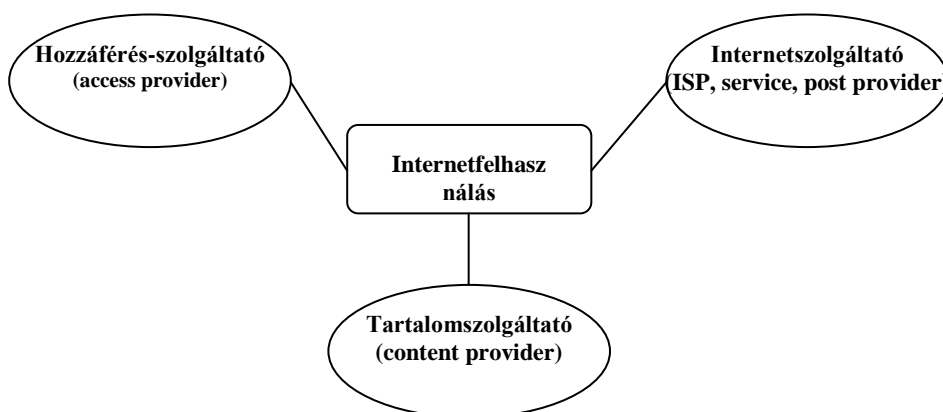
⁷⁵ *Könyvtári törvény [Bevezetés].*

⁷⁶ *Szjt. [Bevezetés].*

Összegezve: kimutatható egy ellentmondás, amely a szerző személyhez fűződő jogai és a könyvtárak, valamint a felhasználók jogai és kötelezettségei között fennáll. A leírtakat szem előtt tartva tekintsük át, mely szabályok alkalmazhatók az online világ dokumentumaira, annál is inkább, mivel az internet a szerzői jog megsértésére szinte kimeríthetetlen lehetőségeket kínál, ugyanis:

- a jogsértések elkövetői kihasználják a bizonytalan szabályozást,
- a technika utoléréséhez nincsenek meg a személyi és tárgyi feltételek,
- és mert az esetek egy részével kapcsolatban nincs meg a társadalmi támogatottság.⁷⁷

Az online videók estét alapul véve elmondható, hogy ez a dokumentumtípus alapvetően két módon hozzáférhető: fájlcsere és fájlmegosztás útján. Előbbi kategóriába tartoznak az úgynevezett p2p (peer to peer) alkalmazások, utóbbinak pedig tipikus megjelenési formája a videómegosztó portál. Az internetes felhasználások esetében bonyolult felelősségi lánc áll fenn, amelyet Tóth Péter Benjámin nyomán⁷⁸ a következőképpen vázolhatunk:



3. ábra: Az internetes felhasználás felelősségi körei

⁷⁷ SENKEI-KIS 2007, 103.

⁷⁸ TÓTH 2001, 6-7.

A cikk szerzője a szolgáltatók felelősségével kapcsolatban a következő megállapításokat teszi:

- az access provider felelőssége nem áll fenn;
- a content provider minden kétséget kizáró felelősséggel bír, ugyanakkor az esetek jeletős részében anonimitásba burkolózik, így vele szemben nehézkes az eljárás megkezdése;
- bár az ISP könnyen megtalálható, és szerzői jogi szempontból releváns tevékenységet is végez, abszurd helyzetet eredményezne, ha egyedül viselné a jogi következményeket.

Különbséget kell tennünk ugyanakkor magánszemély és könyvtár jogi lehetőségei között. Előbbi esetében kevésbé érvényesül a korábbiakban már említett egyensúly elbillenése, ugyanis:

„Természetes személy magáncélra a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. E rendelkezés nem vonatkozik az építészeti műre, a műszaki létesítményre, a szoftverre és a számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisra, valamint a mű nyilvános előadásának kép- vagy hanghordozóra való rögzítésére.”⁷⁹

A fájlcsere és fájlmegosztás tekintetében is különbség van a természetes személyek ilyen irányú tevékenységének jogi megítélésében. Míg előbbi esetben a letöltés mellett feltöltés is van, az nem minősíthető magáncélú másolásnak, így jogszabályba ütközik. Utóbbi esetben a letöltéssel egy időben feltöltés nem történik, és mivel a CD és a DVD árába beépített jogdíj kárpótolja a szerzőt,⁸⁰ az ilyen típusú hozzáférés már beilleszthető a fentebb idézett jogszabály által meghatározott másolási lehetőségekbe. Áttekintettük mindezt abból a megfontolásból, hogy a könyvtár jogosultságainak vizsgálatakor a kontraszt természetes és jogi személy között egyértelművé váljon. Amikor ugyanis a felhasználó a könyvtárat keresi fel az online dokumentumokkal kapcsolatos igényeivel, gyakran nem vesz tudomást az eltérő lehetőségekről. Ugyanakkor a könyvtár, mivel felelős önmaga jogszerű működéséért, köteles foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy az olvasó mire használja a modern technikát.⁸¹ Többszörözés témakörében a *Szjt.* ma hatályos szövege a következőképpen fogalmaz:

⁷⁹ *Szjt.* 35. § (1).

⁸⁰ Horváth Sándor Domonkos írásbeli közlése alapján.

⁸¹ Uo.

„Nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint a közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

- a) tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges,
- b) nyilvános könyvtári ellátás vagy a 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználás céljára készül,
- c) megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkéről belső intézményi célra készül, vagy
- d) külön törvény azt kivételes esetben, meghatározott feltételekkel engedeli.”⁸²

A változás az 1999-ben rögzített változathoz képest, hogy a 2008. évi CXII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosításáról (a továbbiakban: 2008. évi CXII. törvény) változtatásaival kikerült az idézett pontból a korábbi „saját példányról” megszorítás,⁸³ feloldva azt az anomáliát, hogy egy interneten hozzáférhető dokumentum kapcsán ez a fogalom nehezen értelmezhető.⁸⁴ A digitalizált dokumentumokkal kapcsolatban idézzük újra a módosított törvényt:

„A felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmények, muzeális intézmények, levéltárak, valamint közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumok gyűjteményeinek részét képező művek az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közve-títhetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.”⁸⁵

A 117/2004. (IV. 28.) Korm. Rendelet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáfér-

⁸² Szt. 35. § (4).

⁸³ HORVÁTH 2009.

⁸⁴ TÓTH 2004, 4.

⁸⁵ Szt. 38. § (5).

hetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról felsorolja az ezzel kapcsolatos kívánalmakat, amelyek elsősorban az illetéktelen hozzáférés kizárására,⁸⁶ illetve a rögzítés vagy módosítás bármilyen megvalósulásának megakadályozására⁸⁷ irányulnak. A kétségtelen megkötések mellett ugyanakkor egy, a könyvtári együttműködés szempontjából lényeges elemet is tartalmaz, hiszen lehetővé teszi a kedvezményezett gyűjtemények hálózati összekapcsolását („célrarendelt hálózatba kapcsolódás”).⁸⁸

Ha az előzőek alapján mérleget szeretnénk vonni, azt kell megállapítanunk, hogy bár a digitális tartalomszolgáltatás terén – a szigorú feltételrendszer ellenére – a könyvtár kapott ugyan újszerű jogosultságokat, a hagyományos dokumentumokkal kapcsolatban inkább a lehetőségek szűküléséről beszélhetünk.⁸⁹ Kétségtelen probléma ugyanakkor, hogy a magánszemély és könyvtár jogi lehetőségei eltérőek, a könyvtárnak letöltésre az *Szjt.* értelmében nincs lehetősége, az ugyanis számítástechnikai eszközzel való többszörözésnek minősül.⁹⁰ A szerzők, könyvtárak és felhasználók interakciói ugyanakkor nemcsak jogi, hanem komoly etikai problémákat is felvetnek.

A digitális köteles

A nemzeti könyvtárak szintjén (mezoszint), a hálózati elérésű dokumentumok vonatkozásában a digitális köteles példányok ügyének pozitív alakulása megnyugtatóan oszthatja el a kételyeket. A digitális köteles intézményét Magyarország is be kellene vezetni, azaz a digitálisan keletkező önálló műveket a kijelölt nemzeti intézményekbe be kell szolgáltatni. Monok István a következőképpen képzei el egy jól működő rendszer modelljét:

„A nemzeti intézményeknek erről nyilvántartást kellene vezetniük, és meg kellene őrizni digitálisan, mindig az aktuális korszak technológiájára konvertálva, a lehetőségek kimerüléséig. Erről kellene egy storage-példány, amely természetesen nem lehet online, kizárólag a feltöltés oldaláról, utána le kell zárni, és mint Norvégiában, kapszulákba eltett merevlemezekben kell őrizni a jövő számára. És természetesen őrizni kell egy szolgáltatási master-kópiát is.”⁹¹

⁸⁶ 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet, 3. § (2).

⁸⁷ 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet, 3. § (1).

⁸⁸ 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet, 2. § (1).

⁸⁹ A 2008. évi CXII. törvény módosításainak tükrében.

⁹⁰ Horváth Sándor Domonkos írásbeli közlése alapján.

⁹¹ Monok István szóbeli közlése alapján.

Az OSZK egykori igazgatója példaértékűnek nevezte a norvég mellett az angol mintát, így érdemes ezt a két a rendszert bővebben is megvizsgálnunk. Norvégia nemzeti könyvtára (Nasjonalbiblioteket i Norge) esetében már az 1989-es kötelezpéldány-törvényben beszolgáltatandó dokumentumként szerepeltek az e-dokumentumok. A gyűjtőkör szerint hét példányban szolgáltatandók be fizikai hordozón megjelent elektronikus dokumentumok, illetve a statikus internettartalom; a nemzeti bibliográfia ismertetése pedig kimondja, hogy az regisztrálja az elektronikus dokumentumokat is.⁹² Nagy-Britannia esetében az 1911-es jogi szabályozás kiterjesztésével nyílt lehetőség a nem nyomtatott formában megjelent dokumentumok nemzeti szintű megőrzésére. Ennek értelmében a BL mellett további öt könyvtár kaphat példányt a tárgyalat dokumentumokból. A Legal Deposit Libraries Act 2003 címmel megjelent törvényt 2004. január 1-jén hagyták jóvá,⁹³ a változások regisztrálásának érdekében idézzük itt a törvény Magyaró jegyzeteit.⁹⁴

„5. Az 1911-es szerzői jogi törvény 15-ös cikkelye csak a nyomtatott művekre vonatkozik. Az új média fejlődése és a nem nyomtatott publikációk terjedése óta a meglévő jogi szabályozás már nem tudja biztosítani, hogy a nemzet publikált anyagainak átfogó archívuma legyen.”⁹⁵

„6. A törvényes letéti könyvtárakra vonatkozó 2003-as törvény fő célja, hogy a belügyminiszternek felhatalmazást adjon a törvényben előírt elhelyezés rendszerének fokozatos és szelektív kibővítésére, hogy az magában foglaljon számos nem nyomtatott anyagot, követve fejlődésüket, beleértve az offline publikációkat (pl. CD-ROM-ok és mikrofilmek), online publikációkat (pl. e-folyóiratok) és egyéb nem nyomtatott anyagokat. Ez biztosítani fogja a jelentős publikációk összegyűjtését attól a médiumtól függetlenül, amelyen megjelentek, valamint megőrzésüket, részeként az egyesült királysági publikációk nemzeti archívumának, hogy elérhetőek legyenek a jogosult felhasználók jövőbeli generációi számára. A kezdeti szabályozás csak az offline publikációkra fog korlátozódni.”⁹⁶

⁹² HEGYKÖZI 2005, 8-9.

⁹³ Uo., 5.

⁹⁴ Legal Deposit Libraries Act. Explanatory Notes. Background.

⁹⁵ „Section 15 of the Copyright Act 1911 applies only to works in printed form. Since the development of new media and the growth of publication in non-print forms, the existing legislation has ceased to be adequate to ensure the continuation of a comprehensive archive of the nation's published material.”

⁹⁶ „The main purpose of the Legal Deposit Libraries Act 2003 is to give the Secretary of State power to extend the system of legal deposit progressively and selectively to cover various non-print media as they develop, including off-line publications (e.g. CD ROMS and microforms),

*A két példa alapján, megfelelő szelektálás mellett tehát hazánkban is ki-
elégítően rendezhető az elektronikus dokumentumok, így az online videók ügye.
Bár az OSZK, a Nemzet Audiovizuális Archívum és a Magyar Nemzeti Filmar-
chívum tevékenysége nyomán megkezdődött a dokumentum- és játékfilmek digi-
talizálása,⁹⁷ a csak a világhálón elérhető, értékes videóanyag megőrzésének és
szolgáltatásának kereteit annak efemer jellege miatt sürgető lenne tisztázni – a
fentebb leírtak figyelembevételével.*

Összefoglalás

A tanulmány megállapításai alapján kijelenthető, hogy az interneten található videók jogi környezete szinte lehetetlen helyzetbe hozza a magyarországi könyv-
tárakat a klasszikus feladatok ellátásának területén. A pozitív külföldi példák és
a megkérdezett szakemberek gondolatainak metszetén kielégítő megoldások
formálódnak, de ezeket a kiutakat fiktívnek kell tekinteni mindaddig, amíg a
hazai könyvtáraknak az aktuális jogi szabályozás alapján nincs lehetősége az
archiválásra; biztonságos és a szakmai kritériumoknak megfelelő szolgáltatásról
ugyanis csak ebben az esetben beszélhetünk.

Felhasznált források

- 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38.
§-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvános-
ság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel
módjának és feltételeinek meghatározásáról. In: URL
http://www.nava.hu/szakmai/jogszabalyok/117_2004_kormany.php (letöltés dá-
tuma: 2010. 06. 25.) [idézve: 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet]
1997. évi CXL. Törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a
közművelődésről. In: URL
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV (letöltés dátuma:
2010. 05. 20.) [idézve: Könyvtári törvény]
1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról. In: URL
[http://www.artisjus.hu/opencms/export/
download/aszerzoijogrol/szerzoi_jogi_torveny.pdf](http://www.artisjus.hu/opencms/export/download/aszerzoijogrol/szerzoi_jogi_torveny.pdf) (letöltés dátuma: 2010. 06.
29.) [idézve: Szjt.]
2008. évi CXII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosításáról.
In: URL: http://www.mszh.hu/jogforras/2008_CXII_Szjtmod.pdf (letöltés dátu-
ma: 2010. 06. 01.) [idézve: 2008. évi CXII. törvény]

*on-line publications (e.g. e-journals) and other non-print materials. This will ensure that
publications of significance are collected, regardless of the medium in which they are
published, and are preserved as part of the national archive of UK publications, so as to
remain available to future generations of eligible users. It is assumed that initial regulations
will be restricted to off-line publications."*

⁹⁷ Monok István szóbeli közlése alapján.

- British Library warns of 'black hole' in history if websites and digital files are not preserved [elektronikus dokumentum]. In: URL http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article_1127362/British-Library-warns-black-hole-history-websites-digital-files-preserved.htm (letöltés dátuma: 2009. 11.10.)
- Charta a digitális örökség védelméről [elektronikus dokumentum]. In: URL <http://www.unesco.hu/informacio-kommunikacio/digitalis-orokseg/charta-digitalis-orokseg> (a letöltés dátuma: 2010. 10. 07.) [idézte: Charta]
- Explanatory Notes to Legal Deposit Libraries Act. Background [elektronikus dokumentum]. In: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2003/ukpga_20030028_en_1.htm (letöltés dátuma: 2010. 06. 02.)
- GOLDEN Dániel – TÓTH Tünde – TURI László: Virtuális örökkévalóság. Objektumok a digitális könyvtárban [elektronikus dokumentum]. 1998. In: URL <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/orokke/html/index.htm> (letöltés dátuma: 2009. 11. 10.)
- GŐZ Ágnes: Az Interneten elérhető információforrások katalogizálása. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 8-9(1998). pp. 315-330.
- HEGYKÖZI Ilona: Az elektronikus dokumentumok a nemzeti könyvtárakban (gyűjtőkör, kötelespéldány, jogszabályok) a honlapok információi alapján [elektronikus dokumentum]. 2005, 10 p. In: URL http://mekosztaly.oszk.hu/limbo/egyeb/oszkdb/oszkdb_munkaanyagok.htm (letöltés dátuma: 2009. 11. 23.)
- HORVÁTH Sándor Domonkos: A digitális tartalmak a szerzői jogi törvény legutóbbi módosításnak tükrében [elektronikus dokumentum]. In: http://www.ki.oszk.hu/3k/e107_plugins/content/content.php?content.204 (letöltés dátuma: 2010. 05. 31.)
- HUSZÁR Ernőné: Az egész életen át tartó tanulás és a könyvtár oktató, információközvetítő, –szolgáltató funkciójának kiteljesedése. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 11(2004). pp. 495-497.
- Interjú dr. Horváth Sándor Domonkossal [kézirat].
- Interjú dr. Komenczi Bertalannal [kézirat].
- Interjú dr. Monok Istvánnal [kézirat].
- Interjú Moldován Istvánnal [kézirat].
- KOMENCZI Bertalan: Információ, ember és társadalom. Eger, 2009. 300 p.
- KSZ/2. Bibliográfiai leírás. Elektronikus Dokumentumok. 2000, 93 p. [idézte: KSZ/2]
- LINE, Mourice B.: Az információs gazdaságban a könyvtárak az információs szabadság és a kultúra bástyái. Ford.: Zsádon Béla. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 6-7(2000). pp. 285-292.
- MONOK István: A köteles példányról szóló párbeszéd kapcsán [elektronikus dokumentum]. 2009. In: URL <http://hipertext.hu/story/koteles-peldanyrol-szolo-parbeszed-kapcsan> (letöltés dátuma: 2009. 11. 11.)
- SENKEI-KIS Zoltán: Szerzői jogi visszaélések az elektronikus dokumentumok világában. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 3(2007). pp. 103-108.
- TÓTH Péter Benjámin: A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései [elektronikus dokumentum]. 2001, 7 p. In: URL <http://www.artisjus.hu/opencms/export/>

download/aszerzoijogrol/szerzoi_jog_konyvtar.pdf (letöltés dátuma: 2010. 06.29.)

TÓTH Péter Benjámin: A digitalizálás és a digitális közzététel szerzői jogi vonatkozásai [elektronikus dokumentum]. 2004, 8 p. In: URL
[http://www.artisjus.hu/opencms/export/
download/aszerzoijogrol/digitalizalas.pdf](http://www.artisjus.hu/opencms/export/download/aszerzoijogrol/digitalizalas.pdf) (letöltés dátuma: 2010.)